

(KÝM, ČÍM BOL?) N. O. LOSSKIJ

Reakcia na jeden príspevok

Jednou z osobností, o ktorú sa zaujíam z profesionálneho hľadiska, je N. O. Losskij, a preto mojej pozornosti neunikol príspevok Zuzany Barníkovej publikovaný vo Filozofii roč. 57, 2003, č. 8 pod názvom *Problém slobody u ruských exilových filozofov 20. storočia*. Som si vedomá toho, že predmetom záujmu autorky bol na prvom mieste problém slobody človeka a jeho ponímanie v intenciách takých výrazných a významných osobností, akými boli Dostojevskij, Berďajev a Losskij. Napriek danému faktu príspevok, resp. niektoré jeho konštatácie, ktoré sa týkajú Losského, pokiaľ ide o Nikolaja Onufrijeviča Losského (1870-1965), si vyžadujú určité korekcie a upresnenia.

Autorka v úvode svojho príspevku uvádza, že daného problému sa "dotkne... z pohľadu ruských personalistických filozofov 20. storočia v parížskom exile, akými boli najmä N. Berďajev a N. Losskij" ([1], 605). Nesporný je fakt, že Losskij svojou filozofiou "hierarchického personalizmu" patrí medzi predstaviteľov personalizmu. Nesúhlasila by som však s autorkou, že v prípade Losského ide o personalistu z "parížskeho exilu", pričom problém nespočíva v tom, či Losskij bol, alebo nebol exilovým filozofom. Podľa môjho názoru Losského nie je možné jednoznačne zaradiť medzi parížskych exulantov. Platí to aj napriek skutočnosti, že Losskij bol s Parížom priamo spätý - či už tým, že tu žili jeho dvaja synovia (Vladimír - bohoslovec, Boris - historik umenia), resp. tým, že Parížom "prechádzal" na ceste do USA za svojím tretím synom (Andrej - historik), kde od roku 1947 pôsobil tri roky ako profesor filozofie na Svätovladimírskej duchovnej akadémii v New Yorku. Nezanedbateľná je tiež skutočnosť, že Paríž je poslednou zastávkou na jeho ceste životom, čo znamená, že práve v Paríži Losskij prežil posledné roky svojho života a v januári 1965 ako deväťdesiatštyriročný tu končí svoju životnú púť.

Zmienila som sa, že niet pochýb o tom, že Losskij patril k exilovým filozofom. Ide o objektívny fakt, pretože rok 1922 je rokom, keď spolu s ďalšími významnými "nepriprôsobivými" osobnosťami duchovného života v dôsledku spoločenských zmien vtedajšieho Ruska je Losskij nútený "vycestovať" zo svojej vlasti, ktorú opúšťa natrvalo. Spolu s celou stodvadsaťčlennou skupinou nežiaducich a vyhostených, odchádza do Nemecka, kde sa ale Losskij dlho nezdržal. S manželkou (Ľ. V. Stojuninova) a tromi synmi prichádza do Prahy, kde žije a aktívne pôsobí (publikuje, prednáša) až do roku 1939, keď sa pod ťarchou nastupujúcich udalostí vzdáva prednáškovej činnosti. Počas pražského obdobia, ktoré trvá až do roku 1942, hosťuje na mnohých zahraničných univerzitách takmer po celom svete. V apríli 1942 Losskij prijíma pozvanie na Slovensko, konkrétne na katedru filozofie vtedajšej Slovenskej univerzity v Bratislave, kde zotrval (napriek skonu manželky v roku 1943, ktorá bola štyridsať rokov jeho oporou) až do záveru letného semestra roku 1945. Zo Slovenska odchádza do Francúzska a o rok neskôr, v roku 1946, do USA.

Roky strávené v Prahe a v Bratislave možno považovať z hľadiska filozofickej tvorby Losského za veľmi tvorivé a plodné. V uvedenom období Losskij píše a vydáva gro svojich hlavných prác, ku ktorým možno jednoznačne zaradiť také práce ako *Logika* (1924), *Sloboda vôle* (1925), *Hodnota a bytie* (1931), *Typy svetonázorov* (1931), *Zmyslová, intelektuálna a mystická intuícia* (1938), *Boh a svetové zlo* (1941). Ako píše samotný Losskij na titulnej strane jednej zo svojich prác, konkrétne v diele *Sloboda vôle*, venuje ju "československému národu, ktorý mu umožnil pokračovať vo filozofickej práci v časoch vyhnanstva" (prekl. T. M.; [6], 481). Zaujímavá je tiež skutočnosť, že mnohé práce uzreli svetlo sveta po prvýkrát práve na Slovensku.

Uvedené fakty mi nedovoľujú stotožniť sa v plnom rozsahu s prezentovaným názorom autorky. V danom kontexte by sme o Losskom mohli hovoriť skôr ako o "pražskom", "bratislavskom" exilovom filozofovi.

Čo sa týka ďalšej mojej výhrady, s autorkou je možné sčasti súhlasiť v tom, že u Losského "mal problém slobody vo filozofii centrálny význam" ([1], 609), ale s dodatkom, že nie od počiatku jeho filozofickej tvorby. U Losského, ktorého by sme mohli charakterizovať ako typického predstaviteľa čistej filozofie, v centre pozornosti boli v prvom rade problémy poznania a bytia. Berieme však do úvahy, že Losskij nezostáva len pri riešení vyššie uvedených problémov. Jeho filozofické napredovanie sa organicky realizovalo od gnozeológie a logiky cez metafyziku a teóriu hodnôt k etike a náboženskej filozofii ([2], 6-7), kde sa do centra pozornosti dostáva aj problém slobody.

Podľa Losského každá osobnosť, potenciálna či reálna, predstavuje základné bytie a základnú hodnotu. Uvedené presvedčenie sa spája s učením o slobode vôle, ktorá je základnou vlastnosťou ľudskej osobnosti a ako taká, v širokom zmysle slova, vlastná aj každému potenciálnemu činiteľovi. Obhajujúc striktný indeterminizmus, sloboda osobnosti sa v intenciách daného prístupu prejavuje v troch rovinách: osobnosť je slobodná od predurčenosti zo strany prostredia, je slobodná od svojej vlastnej minulosti a od Boha, ktorý ju stvoril ako slobodnú.

Z mojej strany je tu ešte jedna, najpodstatnejšia výhrada k tvrdeniu uvedenému v danom príspevku. Podľa autorky "Losskij mal veľmi blízko k existencializmu a intuitivizmu" ([1], 609). Opätovne môžem súhlasiť, ale len s časťou uvedenej citácie, konkrétne, že Losskij ako personalista "mal blízko k existencialistom". Rozhodne však nemôžem súhlasiť s tvrdením, že Losskij "mal blízko k intuitivizmu". Losskij k nemu nemal len blízko, ale jeho filozofia je intuitivizmom.

Osobnosť Losského a jeho prínos do filozofie sa často konfrontuje s takou významnou osobnosťou európskej filozofie, akou bol konkrétne Bergson. "Ak Bergson skvele opísal intuíciu, tak Losskij poskytol originálny, autentický 'Základ intuitivizmu'." (prekl. T. M.; [2], 6)

Intuitivizmus Losského predstavoval novú teóriu poznania na báze realizmu, ktorú samotný autor charakterizoval nasledovne: "Táto teória hovorí, že predmet poznania - i keď je časťou vonkajšieho sveta - môže vstupovať do vedomia poznávajúceho subjektu a byť poznávaný v origináli tak, ako je, bez toho, že by bol ovplyvnený aktom poznávania. Toto bezprostredné nazeranie predmetu poznávacím subjektom označujem termínom *intuícia*." ([3], 31) Ako ďalej Losskij tvrdil, nová teória, "teória intuície, neprináša

nejaké nové alebo mimoriadne metódy poznávania: je to nová teória o starých, zvyčajných metódach poznania - o zmyslovom vnímaní, pamäti, predstavivosti a myslení (súde, pojme a úsudku)" ([3], 33).

Za počiatok, resp. východisko Losského intuitivizmu sa považuje jeho magisterská dizertácia *Základné psychologické teórie z pohľadu voluntarizmu*, po obhajobe ktorej v roku 1903 sa naplno venuje problematike intuitivizmu. Svoju noetickú pozíciu v nasledujúcom období Losskij upresňuje v konfrontácii s názormi Bergsona, Husserla, novokantovcov a stúpcov dialektického materializmu. Výsledkom jeho úsilia je práca *Odôvodnenie mystického empirizmu*, ktorú publikuje v *Otázkach filozofie a psychológie* v priebehu rokov 1904-1905. V knižnej verzii dielo vychádza v roku 1906, ale už pod názvom *Odôvodnenie intuitivizmu*. Prečo došlo ku zmene názvu, Losskij objasňuje v Predslove k prvému vydaniu. Jedným z dôvodov sa stáva fakt, že "termín mystický nemá vyhranené ustálené význam; v populárnej literatúre i v každodennom jazyku sa nezriedka objavuje v spojitosti s hmlistými predstavami o niečom tajomnom, nevy-povedanom, neurčitom, k iným svetom prislúchajúcim atď. Zatiaľ čo v danom diele termín mystický empirizmus sa používa výhradne na označenie tých osobitostí teórie poznania, ktoré sa podmieňujú uznaním mystického vnímania, t. j. presvedčením, že transsubjektívny svet sa poznáva tak isto bezprostredne (intuitívne) ako subjektívny svet. Keďže operujeme týmto pojmom v našej teórii poznania, majúcej propedeutický charakter, nehovorí sa o ničom tajomnom neurčitom, iným svetom prislúchajúcim. Preto s cieľom vyhnúť sa nedorozumeniam sme odstránili termín mystický empirizmus z názvu. Ale vzhľadom na to, že naša teória poznania sa opiera o princíp, značne rozšírený v mystických filozofických teóriách a aj v ontológii otvára priestor pre niektoré typicky mystické konštrukcie, v texte termín mystický empirizmus je zachovaný." (prekl. T. M.; [5], 13)

Pojmy, ktoré Losskij eliminoval z názvu, v diele priamo vzťahuje na svoju teóriu, resp. ju prostredníctvom nich charakterizuje. Napríklad sa tu môžeme dočítať: "Filozofický smer nami zakladaný je možné nazvať *mystickým*." Podľa Losského dôvodom je skutočnosť, "že svet ne-ja (celý svet ne-ja, zahrnujúc aj Boha, ak On je) poznáva sa tak isto bezprostredne ako svet ja" (prekl. T. M.; [5], 100-101). Ďalej, na inom mieste uvádza: "Filozofický smer nami zakladaný je *empirizmus*." Musíme však upozorniť, že v prípade Losského ide o nový druh empirizmu, o "*univerzálny*" empirizmus (radikálne odlišný od "individualistického" empirizmu, kde ja je oddelené od ne-ja), v rámci ktorého sa po novom pristupuje k ponímaniu skúsenosti (rozlišujúc zmyslovú a nadzmyslovú, intelektuálnu a mystickú), a preto si vyžaduje "byť" označený osobitným termínom - *intuitivizmus*" (prekl. T. M.; [5], 101-102).

Ako uvádza samotný autor, vyššie uvedená práca má "propedeutický" charakter, čo znamená, že svojím spôsobom je úvodom do danej problematiky. Ide konkrétne o "propedeutickú gnozeológiu", predmetom ktorej je proces poznania realizovaný nie svetovým rozumom, absolútnym rozumom (čo je predmetom skúmania tzv. "*ontologickej gnozeológie*"), "ale človekom ako poznávajúcim subjektom, t. j. ako skromná činnosť porovnávaná" (prekl. T. M.; [5], 334).

Ak sa vrátim k vyššie spomínanému dielu, vzhľadom na to, že popri zdôvodňovaní intuitivizmu Losskij sa v ňom zamerával aj na kritiku predchádzajúcich gnozeologických

teórií, dôsledne rozpracovanú koncepciu intuitivizmu nachádzame až v jeho *Logike* (1924), ale najmä v diele *Zmyslová, intelektuálna a mystická intuícia* (1938), úvod a prvú kapitolu ktorej tvorí jedna zo statí napísaných v anglickom jazyku počas pražského pobytu a vydaná v roku 1935 pod názvom *Intuitivizm*.

Svoju teóriu poznania Losskij rozvinul začiatkom 20. storočia a, ako sám uvádza, nie pod vplyvom Soloviiova, ku ktorému má blízko v otázkach metafyziky, ale pod bezprostredným vplyvom štúdia filozofie Schellinga a Hegela ([3], 35). Vzťah Losského intuitivizmu k starším smerom možno charakterizovať tak, "že popiera ich popieranie (neguje ich negácie), ale uchováva ich tvrdenia, snažiac sa doplniť ich novými pravdami. Takýmto spôsobom (intuitivizmus - T. M.) vôbec neodmieta staré smery, skôr naopak, snaží sa o ich znovuzrodenie, ale v inovovanej forme, oslobodenej od výnimočnosti a umožňujúcej ich zmierenie a spojenie" (prekl. T. M.; [5], 326).

Snahou intuitivizmu tak, ako ho prezentoval Losskij, bolo "odhaliť a odstrániť nepravdivý predpoklad odlúčenosti medzi poznávajúcim subjektom a poznávaným objektom" (prekl. T. M.; [5], 326). V tomto zmysle Losskij vystupoval proti názorom v duchu individualistického empirizmu, predkantovského racionalizmu a Kantovho kriticismu vzhľadom na to, že v základoch ich noetických učení objavil dva predpoklady, s ktorými principiálne nesúhlasil, "a to, že všetky obsahy vedomia sú *psychickými* stavmi a že obsahy zmyslového vnímania vznikajú *kauzálnym* vplyvom predmetu na telo subjektu" ([3], 37).

Tak, ako v spojitosti s osobnosťou Kanta existuje všeobecne známy názor, že jeho kritická filozofia predstavovala kopernikový obrat v teórii poznania, aj vzhľadom na osobnosť Losského sa môžeme dočítať, že sa mu podarilo urobiť nový kopernikový prevrat v gnozeológii smerom k prekonaniu dualizmu medzi vedomím a bytím (medzi ja a ne-ja - T. M.) v akte intuície ako "bezprostredného uchopovania predmetu v origináli" (prekl. T. M.; [2], 6), t. j. nie prostredníctvom kópie, obrazu či reprezentácie. "Mnohí myslitelia dnes pripúšťajú, že zmyslovo vnímaný predmet nie je obrazom alebo kópiou, ale transsubjektívnou skutočnosťou, ktorá vstupuje do vedomia subjektu." ([3], 34)

V intuitivizme Losského sa neraz hľadajú názory iných predstaviteľov filozofie. Aj keď nie je možné vylúčiť určitý vplyv zo strany predchodcov či jeho súčasníkov, nesporný je fakt, že nikto tak systematicky nepresadzoval myšlienku o prítomnosti transsubjektívneho bytia v procese poznania ako práve Losskij.

Rozpracovávajúc intuitivizmus ako novú teóriu poznania, pre Losského sa stáva samozrejmosťou, že problematika poznania musí mať pevné, vyhranené ontologické zázemie. Vyvrcholením daného úsilia sa stáva dielo *Svet ako organický celok*, ktoré po prvýkrát vyšlo v časopise *Otázky filozofie a psychológie* v roku 1915 a knižne o dva roky neskôr, t. j. v roku 1917 pod tým istým názvom. Prečo takáto snaha a úsilie, to je zrejme z úvodu danej práce, kde sa môžeme dočítať, že vzťah gnozeológie a ontológie je vzájomný, pretože "gnozeologická teória", v prípade Losského "nazvaná intuitivizmom", sa stáva prostriedkom "znovuzrodenia a práva metafyziky na existenciu" (prekl. T. M.; [4], 339).

Ak som na začiatku tvrdila, že nepochybujem o tom, že Losskij patril k exilovým filozofom, bolo to aj vzhľadom na skutočnosť, že práve vyššie spomínaná práca bola ako posledná vydaná v jeho rodnej vlasti. Uvedená práca je zároveň dôkazom toho, že

Losskij sa v prvom rade, ako som už uviedla, venoval gnozeologickej a ontologickej problematike. Nie je na tom nič zvláštne, keď zoberieme do úvahy, že Losského prvými významnejšími "učiteľmi" filozofie boli A. A. Kozlov (bývalý profesor Kyjevskej univerzity, známy neoleibnizián, ktorý ho ovplyvnil vzhľadom na ontológiu) a A. I. Vedenskij (profesor psychológie, najvýznamnejší ruský novokantovec, ktorý ho usmernil orientáciou na gnozeologickú problematiku).

Nepúšťajúc sa do podrobnej analýzy filozofie Losského a nenačrtávajúc ani všetky ním skúmané problémy, pretože to v danej chvíli nebolo mojím zámerom, na záver len skonštatujem, že to bol práve Losskij, s menom ktorého sa spája vznik dôsledne a do hĺbky prepracovaného originálneho systému, akým nesporne je "ruský" intuitivizmus.

Práve vyššie uvedené skutočnosti boli tým faktorom, ktorý ma podnietil reagovať na niektoré tvrdenia v danom príspevku a zároveň pohnútkou na ich upresnenie a doplnenie.

LITERATÚRA

- [1] BARNÍKOVÁ, Z.: "Problém slobody u ruských exilových filozofov 20. storočia." In: *Filozofia*, ročník 57, 2002, č. 8.
- [2] LEVICKIJ, C. A.: "Predislovie." In: Losskij, N. O.: *Bog i mirovoe zlo*. Moskva 1994.
- [3] LOSSKIJ, N. O.: *Filozofia intuitivizmu*. Poprad 2000.
- [4] LOSSKIJ, N. O.: "Mir kak organičeskoe celoe." In: *Izbrannoe*. Moskva 1991.
- [5] LOSSKIJ, N. O.: "Obosnovanie intuitivizma." In: *Izbrannoe*. Moskva 1991.
- [6] LOSSKIJ, N. O.: "Svoboda voli." In: *Izbrannoe*. Moskva 1991.

Tatiana Mandová
Čajkovského I
949 11 Nitra
SR